

ความเชื่อในการสร้างตะโปนไทย

วิโรจน์ เวชชะ

ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีกรรมการไหว้ครูทางด้านดนตรีไทยอยู่บ่อย ๆ มีบางสิ่งบางอย่างที่ทำให้ผู้เขียนเกิดความสงสัยในเรื่องของพิธีกรรมการไหว้ครูอยู่ในหลาย ๆ ขั้นตอน เช่น ทำไมถึงต้องไหว้ครูในวันพฤหัสบดี และต้องเป็นวันพฤหัสบดีที่ไม่ตรงกับวันพระ ทำไมต้องมีขันไหว้ครูพร้อมเงิน 6 บาทใส่ไว้ในขัน บทโอองการที่ใช้ในการอ่านในพิธีไหว้ครูของแต่ละครูทำไมถึงมีความแตกต่างกัน วงดนตรีและเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ในการบรรเลงประกอบพิธีกรรมการไหว้ครู เป็นต้น

ในสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นนั้น ผู้เขียนมีความสนใจใคร่อยากทราบเหตุผลในทุก ๆ เรื่อง ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลในเรื่องต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้เป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาก เพราะว่าสิ่งที่กล่าวมาไม่ค่อยมีตำราให้ศึกษาค้นคว้ามากนัก ผู้เขียนเองต้องใช้วิธีสัมภาษณ์เรียนถามกับครูบาอาจารย์ทางด้านดนตรีไทยเสียเป็นส่วนใหญ่ ข้อมูลที่ได้มาก็มีความหลากหลาย จากการที่ได้มีโอกาสสัมภาษณ์และเรียนถามกับท่านอาจารย์สุบิน จันท์แก้ว ลูกศิษย์เอกท่านหนึ่งของท่านครูหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) ปัจจุบันท่านอาจารย์สุบิน จันท์แก้ว เป็นผู้เชี่ยวชาญประจำสาขาดนตรีไทย ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้เขียนได้เรียนถามในเรื่องราวต่างๆ ที่ได้กล่าวมาในข้างต้น ในขณะที่ได้พูดคุยกันอยู่นั้น ผู้เขียนเกิดความสนใจในเรื่องราวของความเชื่อในการสร้างตะโปนไทยขึ้นมาเป็นพิเศษ จึงได้นำข้อมูลที่ได้จากท่านอาจารย์สุบิน จันท์แก้ว มาศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมและเรียบเรียงให้เป็นลำดับขั้นตอน โดยที่ยังยึดถือตามขั้นตอน ความเชื่อและพิธีการต่างๆ ตามแบบแผนของคนโบราณในเรื่องของความเชื่อในการสร้างตะโปนไทยตามที่ท่านอาจารย์ได้อธิบายให้ฟัง

ท่านอาจารย์สุบิน จันท์แก้ว ได้กรุณาอธิบายให้ผู้เขียนทราบว่าในขั้นแรกเราจะต้องจัดหาวัสดุที่จะนำมาใช้ทำตะโปนไทยให้ได้ครบตามที่ต้องการเสียก่อน วัสดุที่ใช้ทำตะโปนไทยตามแบบแผนของคนโบราณประกอบไปด้วยวัสดุ 2 สิ่งด้วยกันคือ ไม้ที่ใช้ทำหุ่นและเท้าของ

ตะโพน อีกส่วนหนึ่งคือ หน้าที่ใช้ทำหน้าหน้ากลองและหนังเรียด เมื่อได้วัสดุครบตามที่ต้องการแล้ว ก็จะต้องกำหนดหรือดูฤกษ์ยามที่เป็นมงคลสำหรับใช้ในการสร้างตะโพน

ผู้เขียนจึงได้เรียนถามท่านอาจารย์ต่อไปว่า ไม้ที่ใช้ทำหุ่นและเท้าตะโพนไทยนั้น คนโบราณนิยมใช้ไม้อะไร ท่านอาจารย์ก็ได้กรุณาอธิบายให้ฟังว่า ไม้ที่นิยมใช้ทำหุ่นตะโพนไทย ได้แก่ ไม้กุ่ม ส่วนเท้าตะโพนไทยนั้นนิยมใช้ไม้มะกรูด ส่วนหน้าหน้ากลองคนโบราณนิยมใช้หนังเสือ ส่วนหนังเรียดก็ใช้หนังวัว ผู้เขียนได้เรียนถามท่านอาจารย์ว่าขนาดของตะโพนไทยจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่แค่ไหน ท่านอาจารย์ก็อธิบายให้ฟังว่า ขนาดของตะโพนไทยที่สร้างตามแบบแผนของคนโบราณนั้นมีตั้งแต่ขนาดเล็กไว้สำหรับตั้งบูชา ไปจนถึงขนาดใหญ่ที่ใช้บรรเลงอยู่ในวงปี่พาทย์ ส่วนฤกษ์ยามที่เป็นมงคลในการลงมือสร้างตะโพนไทยนั้นท่านอาจารย์ได้อธิบายให้ฟังว่า ควรเป็นวันพฤหัสบดี ข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ แต่มีข้อแม้อยู่ว่าต้องไม่เป็นวันพระและตอนค่ำมืด เพราะถือว่าไม่เป็นมงคล การที่ครูโบราณได้กล่าวไว้ดังนี้ ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าเป็นอดีตคนไทยนั้นยึดถือในเรื่องของข้อปฏิบัติและหลักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างยึดมั่น โดยถือว่าวันพระนั้นสมควรที่จะงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต นี่เป็นประการหนึ่ง และส่วนอีกประการหนึ่งก็คงเป็นเพราะในสมัยโบราณยังไม่มีไฟฟ้าใช้เหมือนอย่างในปัจจุบัน เพราะการทำงานในเวลาค่ำมืดอาจจะทำให้เกิดการเสียหายต่องานที่กำลังทำ หรือได้รับบาดเจ็บจากเครื่องมือเครื่องมือก็เป็นได้ ดังนั้นสิ่งเหล่านี้ผู้เขียนมองเห็นว่าเป็นความฉลาดของคนโบราณที่สั่งสอนไว้ในเชิงปรัชญาความเชื่อที่มีเหตุผล

จากการที่ท่านอาจารย์สุบิน จันทรแก้ว ได้อธิบายในเรื่องความเชื่อในการสร้างตะโพนไทยของคนโบราณมาให้ผู้เขียนฟัง ยิ่งทำให้ผู้เขียนเกิดความสงสัยในเรื่องราวต่างๆ มากยิ่งขึ้น ดังนั้นผู้เขียนจึงได้เรียนถามท่านอาจารย์ต่อไปว่าสิ่งต่างๆ ที่ท่านอาจารย์ได้กรุณาอธิบายให้ฟังนั้นพอจะมีเหตุผลอะไรบ้างถึงทำให้คนรุ่นก่อน และคนรุ่นปัจจุบันที่เป็นดนตรีไทยถึงยังยึดถือในเรื่องของความเชื่อในการสร้างตะโพนไทยมาจนถึงทุกวันนี้ ท่านอาจารย์ก็ได้กรุณาอธิบายให้ฟังต่อว่า การที่นำไม้กุ่มมาทำหุ่นตะโพนก็เพราะว่าชื่อเป็นมงคลแสดงความหมายถึงความสามัคคี ส่วนไม้มะกรูดที่นำมาทำเท้าตะโพน ท่านอาจารย์บอกว่าไม่ทราบเหตุผล และหน้าหน้ากลองที่ทำจากหนังเสือ อาจารย์อธิบายว่า คนโบราณมีความเชื่ออยู่อย่างหนึ่งว่า เสือเป็นสัตว์ที่มีอำนาจเป็นที่เกรงกลัวแก่บรรดาสัตว์น้อยใหญ่ แม้แต่มนุษย์เองก็ยังไม่มีความเกรงกลัวเสืออยู่มีใช่น้อย อีกประการหนึ่งคนโบราณก็มีความเชื่ออยู่ว่า ถ้าผู้ใดมีหนังเสือสักชิ้นหนึ่งพกติดตัวไปไหนมาไหนแล้วก็จะเป็นที่ยำเกรงของคนและสัตว์โดยทั่วไป ด้วยเหตุผลดังนี้กระมังจึงทำให้คนโบราณนิยมนำหนังเสือมาทำหน้ากลองตะโพนไทย

ผู้เขียนได้เรียนถามท่านอาจารย์สุบิน จันทรแก้ว ต่อไปว่านอกเหนือจากความเชื่อที่ ท่านอาจารย์ได้กรุณาอธิบายมาให้ฟังแล้วยังมีส่วนอื่น ๆ ประกอบอีกหรือไม่ ท่านอาจารย์บอกว่า ยังมีอีก เช่น ก่อนจะลงมือสร้างตะโพนไทยตามขั้นตอนและวิธีการสร้างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในข้างต้นนั้น ผู้สร้างต้องนำวัสดุและเครื่องมือที่จะใช้ในการสร้างตะโพนไทยทั้งหมดมาจัดวางไว้ บนผ้าขาว ครูผู้สร้างตะโพนไทยต้องนำน้ำใส่ขันพร้อมด้วยเทียนสีผึ้งแท้ 1 เล่ม เพื่อมาใช้ในการ จัดทำน้ำมันตอร์ณีสาร เพื่อใช้ในการประพรมวัสดุอุปกรณ์ ตัวครูผู้สร้าง และผู้ช่วยทุกคนที่จะ เข้ามาช่วยงานในครั้งนี้ เพื่อป้องกันเสนียดจัญไร เมื่อมาถึงตรงนี้ผู้เขียนได้เกิดความสงสัยจึงได้ เรียนถามท่านอาจารย์ต่อไปว่า ทำไมถึงต้องใช้เทียนสีผึ้งแท้ เทียนชนิดอื่น ๆ ใช้ไม่ได้หรือ ท่านอาจารย์ก็ได้กรุณาอธิบายให้ผู้เขียนฟังว่า การที่ต้องใช้เทียนสีผึ้งแท้ก็เพราะว่าเวลาเรา จุดเทียนทำน้ำมันต์ น้ำตาเทียนหรือหยดเทียนที่เราหยดลงไปบนผิวน้ำจะกระจายออกเป็น เหมือนดอกพิกุลดูสวยงาม ถือได้ว่าเป็นการเสี่ยงทายได้อย่างหนึ่งว่าจะประสบความสำเร็จมีความเจริญงอกงามทำมาค้าขึ้น ในอาชีพนักดนตรีถ้าผู้ทำน้ำมันต์ใช้เทียนชนิดอื่น ๆ เวลาหยด เทียนลงบนผิวน้ำสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นก็จะไม่เกิดขึ้นตามความต้องการของผู้ทำจึง ไม่สามารถทำนายอะไรได้

จากการได้เรียนถามท่านอาจารย์สุบิน จันทรแก้ว เรื่องความเชื่อในการสร้าง ตะโพนไทยท่านอาจารย์ได้กรุณาอธิบายความและเรื่องราวต่าง ๆ ให้ผู้เขียนได้ฟังจนหมด แต่ก็ ยังมีบางเรื่องที่ท่านอาจารย์ไม่สามารถอธิบายให้ผู้เขียนได้เกิดความรู้และความเข้าใจ ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้ศึกษาค้นคว้าต่อไปในบางประเด็นเท่าที่จะศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลได้ เช่น ประวัติ ความเป็นมาของไม้กุ่ม ไม้มะกรูด เป็นต้น

ประวัติและความเป็นมาของต้นกุ่ม

ประวัติและความเป็นมาของต้นกุ่มตามความเชื่อว่าเป็นไม้ที่เหมาะสมและสมควร ที่จะนำมาทำเป็นหุ่นตะโพนไทยก็ด้วยเหตุผล 2 ประการหลักด้วยกันคือ ความเชื่อทางด้าน พุทธศาสนา และอีกด้านหนึ่งคือความเชื่อทางพฤกษศาสตร์

ความเชื่อทางพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า ในพุทธประวัติตอนหนึ่งว่าในขณะที่ พระพุทธเจ้าได้เสด็จออกไปเผยแผ่พระศาสนาอยู่นั้นได้ไปพบผ้าที่ไม่ได้ใช้แล้วนำมาทิ้งไว้ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปชักผ้าบังสุกุลนั้นมาเพื่อใช้ทำจีวร แต่ก่อนที่จะนำผ้าที่ได้มาใช้ทำเป็น จีวรก็ต้องนำผ้านั้นมาซักทำความสะอาดเสียก่อน เมื่อพระองค์ได้ทำความสะอาดผ้าที่ได้มาแล้ว จึงได้หาที่สำหรับตากผ้าในลำดับนั้นเองพิกุลเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ต้นกุ่ม ได้น้อมกิ่งลงมา

เพื่อให้พระพุทธเจ้าได้ใช้เป็นที่ตากผ้าเพื่อใช้ทำจีวร หรือในอีกทางหนึ่งได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ มงคลที่ปนิแปล ในมงคลที่ 24 สันตญูว่า มีดาบสองศัหนึ่งชื่อ กันณดาบส รักษาพรตอยู่ใน ป่าหิมพานต์ ได้อาศัยผลกุ่ม ใบกุ่ม และเปลือกกุ่มฉนเป็นอาหารตลอดมา แต่เป็นที่แปลก อยู่อย่างหนึ่งคือดาบสองศันี้ไม่ไปพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้อื่นใดเลยนอกจากต้นกุ่มต้นนี้เท่านั้น ครั้นกาลเวลาล่วงมาก็ร้อนถึงองค์อัมรินทราธิราชเสด็จลงมาสู่แห่งสำนักดาบส บันดาลให้ต้นกุ่ม ออกดอก ออกผลอยู่เป็นนิตยกาล ให้มีรสอร่อยหอมหวานเป็นอาหารของดาบสที่ทรงพรต อยู่ในป่า ครั้นพระอินทร์บันดาลแล้วก็มอบถวายแก่พระฤาษีที่อยู่ใต้ต้นกุ่ม ส่วนองค์อัมรินทร์ก็ เสด็จกลับไปสู่วิมาน

ส่วนในทางพฤกษศาสตร์ ได้ให้ชื่อกุ่มไว้ว่า *Crataera crythrocarpa* Syn. *C. religiosa* หมายถึง ต้นไม้ที่มีความเกี่ยวกับศาสนา และยังมีชื่อเป็นภาษาอังกฤษอีกชื่อหนึ่งว่า *Sacred Barna* หมายถึง ต้นไม้อันศักดิ์สิทธิ์ ลักษณะของต้นกุ่มนั้นเป็นต้นไม้ขนาดกลางขึ้นได้ทั้งบนบก และริมน้ำ ไม้กุ่มที่นิยมนำมาสร้างตะโพนไทยคือ กุ่มน้ำ ท่านอาจารย์อรไท ผลดี ได้อธิบายถึง ลักษณะของต้นกุ่มไว้ในหนังสือพรรณพืชที่ใช้ทำเครื่องดนตรีไทยไว้ดังนี้ ต้นกุ่มเป็นไม้ยืนต้น ผลัดใบขนาดเล็กถึงกลาง สูงไม่เกิน 15 เมตร ลำต้นมักงอ เปลือกค่อนข้างเรียบออกสีเทาอมขาว หรือสีเทาแต้มขาวเป็นทาง ๆ ออกดอกเป็นช่อสีขาวขึ้นตามริมน้ำทั่วไป จะมีมากในทางภาคกลาง ยกเว้นทางภาคใต้ ส่วนลักษณะเนื้อไม้มีสีขาวนวลแกมเหลืองอ่อน เมื่อยังสดเหนียวมาก แข็งพอควร เลื่อยหรือผ่าได้ง่าย มีอายุการใช้งานได้นานราวประมาณ 30 ปี

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นนั้นจะพบได้ว่า ทำไมเครื่องดนตรีไทยในอดีตจึงมีความเชื่อในเรื่องการนำไม้กุ่มมาทำหุ่นตะโพนไทยก็คงเป็นเพราะความเชื่อทางพุทธศาสนาส่วนหนึ่งและก็เป็นเรื่องของทางพฤกษศาสตร์อีกส่วนหนึ่ง ความเชื่อของคนไทยนั้นมีความเชื่ออยู่ว่า สิ่งใดก็แล้วแต่นำมาบูชาสักการะแล้วเป็นสิริมงคลแก่ตนเองแล้วก็จะยึดถือและมีการสืบทอดกัน ต่อ ๆ กันมาจนถึงปัจจุบันนี้

ประวัติและความเป็นมาของต้นมะกรูด

ประวัติและความเป็นมาของต้นมะกรูดตามความเชื่อว่าเป็นไม้มงคลที่เหมาะสมและสมควรที่จะนำมาทำหุ่นตะโพนไทยก็ด้วยเหตุผลประการแรกก็คือ ยึดถือตามความเชื่อของพราหมณ์ ประการที่สองยึดถือตามความเชื่อในทางวิทยาศาสตร์และโภชนาการ

ตามความเชื่อของพราหมณ์ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในตำราครอบโขนและละครฉบับหลวงของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ว่าด้วยเครื่องตั้งละครกล่าวไว้ว่า มะกรูดใช้ใส่ลงในน้ำกลศ คำว่ากลศ หมายถึง หม้อน้ำมนต์ เรียกว่าน้ำเทพมนต์ น้ำเทพมนต์ หมายถึง น้ำมนต์ที่ได้จากการสวดของพราหมณ์ โดยถือว่าน้ำนี้เป็นน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ที่เทพได้ประทานให้ ในทางพุทธศาสนา เราเรียกว่าน้ำพระพุทธมนต์ สำหรับผลมะกรูดนั้นถือเป็นยาประสะกายใช้ทำความสะอาดร่างกายทำให้ร่างกายสะอาดปราศจากมลทิน ดังนั้นเราจะพบว่าในพิธีอาบน้ำศพเขาจึงใช้น้ำผสมผลมะกรูดอาบน้ำให้กับศพ เพราะเป็นความเชื่อด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุนี้เองคนโบราณจึงได้นำไม้มะกรูดมาทำแท่นโพนไทย เพราะมีความเชื่ออยู่ว่ากำจัดมลทิน กันเสนียดจัญไร และถือว่าเป็นสิริมงคล

ในทางวิทยาศาสตร์ ได้จัดให้ไม้มะกรูดเป็นพรรณไม้ชนิด *Citrus hustrinoc* ในวงศ์ Rutaceae เป็นต้นไม้ขนาดเล็กสูงประมาณ 2 - 12 เมตร ลำต้นคดงอแตกกิ่งเป็นพุ่มปลูกกันทั่วไป ใบเป็นชนิดใบประกอบเรียงสลับกัน มีต่อมน้ำมันกลิ่นหอมฉุน มีดอกน้อยออกสีขาวหรือสีชมพูอ่อน ออกเป็นกระจุกสั้นๆ ตามง่ามใบตอนบนและที่ปลายกิ่ง กลิ่นหอมอ่อนๆ ผลค่อนข้างกลมสีเขียวเข้ม ขนาดผลส้มจีน ผิวย่นขรุขระ กลิ่นหอมฉุน เนื้อในสีขาว รสค่อนข้างเปรี้ยว ใบและผิวของผลมะกรูดใช้ปรุงอาหาร ผลดิบนอกจากใช้ประกอบอาหารแล้วยังใช้ทำยาได้ ผลสุกสามารถนำมาดื่มหรือหมักใช้สระผม

มะกรูดถือว่าเป็นพืชที่คนไทยรู้จักใช้เป็นเครื่องเทศชนิดหนึ่ง จะใช้ดับกลิ่นคาวเพิ่มรสชาติให้กับแกงโดยมากจะเป็นแกงเผ็ด โดยใช้โขลกผสมกับพริกในขณะที่มีการผสมเครื่องปรุงน้ำพริกแกง ด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นจึงทำให้มัดหรือแมลงต่างๆ ไม่กล้ากัดกินหน้ากลองหรือกัดกินเนื้อไม้และยังจะไม่กล้าเข้าใกล้ตะโพน เพราะแพ้กิ่งของไม้มะกรูดก็เป็นไปได้

ในความคิดเห็นของผู้เขียน คิดว่าการที่คนโบราณได้คิดได้ทำในสิ่งต่างๆ ขึ้นมานั้นล้วนแล้วแต่มีเหตุผลในเชิงปรัชญา และความเชื่อพอเป็นเหตุเป็นผลอยู่มากทีเดียว แต่คนในยุคปัจจุบันนี้ได้ละทิ้งความเชื่อและปรัชญาในเรื่องราวต่างๆ ของคนโบราณที่ได้คิดได้สร้างสะสมและรวบรวมไว้ให้แก่คนรุ่นหลัง แต่กลับตรงกันข้ามคนรุ่นหลังไม่ค่อยยึดถือแบบแผนต่างๆ ที่คนรุ่นก่อนได้สะสมรวบรวมไว้ให้ จึงทำให้สังคมไทยในปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีความสงบสุข ดังที่เราๆ ท่านๆ ได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

สมาน น้อยนิตย์. อาจารย์สถาบันนาฏดุริยางค์. สัมภาษณ์. วันที่ 13 มกราคม 2538.

สุบิน จันท์แก้ว. ผู้เชี่ยวชาญสาขาดนตรีไทย. สัมภาษณ์. วันที่ 5 มกราคม 2538.

อรไท ผลดี. 2535. พรรณพืชที่ใช้ทำเครื่องดนตรีไทยโครงการอนุรักษ์และพัฒนา
พรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย.

อุดม อรุณรัตน์. (ม.ป.ท.). ดุริยางค์ดนตรีจากพุทธศาสนา. นครปฐม : แผนกบริการกลาง
สำนักงานอธิการบดี พระราชวังสนามจันทร์.

----- อาจารย์มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์. สัมภาษณ์.
วันที่ 7 มกราคม 2538.